

“Şeylerin” Toplumsalı Mümkmn Kılması Üzerine: Cam, Saat, Doğum
Kontrol Hapı

Ezgi Pehlivanlı

Feminist Tahayyül, 5(2): 299-326.
(Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.57193/FeminTa.2024.299>

ISSN: 2777-6211

feministtahayyül
ZK1.559 AKS48705.9534



İNİSANDAN İBARET OLMAVAN DÜNYA AR



“Şeylerin” Toplumsalı Mümkün Kılması Üzerine: Cam, Saat, Doğum Kontrol Hapı

On “Things” Making Social Possible: Glass, Clock, Contraceptives

Ezgi Pehlivanlı¹

Öz

Bu kuramsal çalışma sosyolojik analizlerde çoğunlukla yer verilmeyen *toplumsal ilişkileri cansız nesnelere mümkün kıldığı* yaklaşımını nesnelere sosyal tarihini alternatif bir yöntem ile ele alarak düşünmeyi amaçlamaktadır. Örneğin sosyal kuramda bir analiz kategorisi olarak kullanılan Üretim Araçları kavramı bu araçların kendisinden hiç bahsedilmeden yalnız toplumsal izdüşümleri araştırılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın ana problemi sosyolojinin yalnız insanları analiz kategorisi olarak görmesinden kaynaklanan tarihi ve sosyal dinamikleri anlamlandırmada eksiklik yaratan bu kuramsal tavrı yeniden ele almaya çalışmaktır. Bu kapsamda yazıda bilgi arkeolojisi ve Aktör Ağ Kuramı ortaklaştırılarak *şeylerin* toplumsalı mümkün kılan araçlar olarak anlatılması ve toplumsal cinsiyet ve sınıf gibi dinamiklerin de bu yöntemle araştırılabileceğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nesnelere Failliği, Şeyler, Bilgi Arkeolojisi, Aktör Ağ Kuramı, Sosyolojik Yöntem

¹ Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Postdoktora Araştırmacısı, Medya ve Sosyal Bilimler Bölümü, Stavanger Üniversitesi.

ezgip@metu.edu.tr ve ezgi.pehlivanli@uis.no

ORCID: 0000-0003-1595-8177

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2024

Makale Kabul Tarihi: 13.08.2024



On “Things” Making the Social Possible: Glass, Clock, Contraceptives

Abstract

This theoretical study aims to elaborate on an alternative approach, proposing that social relations are made possible by inanimate objects. For example, the means of production, which are used as a category of analysis in social theory, have been tried to be understood by investigating only their social projections, without mentioning these tools themselves. The main aim of this study is to reconsider this theoretical attitude, which results from sociology's view of lonely people as a category of analysis and which creates a deficiency in making sense of historical and social dynamics. In this context, by combining knowledge archaeology and Actor Network Theory, it is aimed to explain things as tools that make the social possible and to present the thesis that gender-based dynamics and/or social class, can also be investigated with this method.

Keywords: Agency of Objects, Things, Archaeology of Knowledge, Actor-Network Theory, Sociological Method



Giriş

El değirmeni feodal beylerin olduğu toplumu,
buharlı değirmen ise sanayi kapitalistlerinin olduğu toplumu yaratır²

Karl Marx, 1920, *The Poverty of Philosophy*

İnce bir mekiğin gökyüzünü, sanayiye, metinleri,
ruhları ve ahlak yasasını bağlaması gibi toplumsal olan
her şey sürekli birbirine bağlanmaktadır.

Bruno Latour, 2012, *We have never been modern*

Sosyal kuramlar çerçevesinde bilme ve tanımlama çabası olarak görülebilen modernitenin (Chaterjee, 1997) tam olarak ne zaman başladığı ve hâlen devam edip etmediği tartışmalı bir konudur. Tam olarak başlama ve bitirmeye ihtiyaç da duyulmaz, zira modern düşüncede zaman doğrusal kabul edilir (Harootunian, 2010); zamanın sonunda ulaşılabilecek noktaya doğru her adım “ilerlemedir” (Mouzatikis, 2017). Zamanın döngüsel olduğu düşünülemez, çünkü bu doğrusal bilme pratiğinde belirsizliği ortadan kaldırmak için bölen, düzenleyen, sınıflandıran modern aklın ve modern pratiğin merkezî çatısı birbirini değilleyen ikiliklerden oluşur (Bauman & May, 2014: 29; De Saussure, 2006). Bu ikili sistem sonucunda kavramlar arasında karşıtlıklar kurulur. Kadın erkeğin, yabancı yerlinin, “onlar” “biz”in, duygusallık aklî erdemin ötekisi haline gelir (Bauman & May, 2014: 30). Doğaya özgü belirsizlikler, bilme pratiğinin tabiatı gereği sınıflandırılır, karşılaştırılır, ölçülür ve standardize edilir. Belirsizliğin, sınıflandırma yapıldıkça düzenlendiği düşünülür (Bauman & May, 2014: 14); modernlik kavramları, insanları, şeyleri³ düzenledikçe düzenler.

² Aksi belirtilmediği sürece İngilizceden Türkçeye tüm çeviriler yazara aittir.

³ Bu makalede “şeyler” olarak ele aldığım, İngilizcesi “*things*” olan cansız aktörlere yönelik bir kullanımdır. Bir anlatı aracı olarak nesne anlamına gelen İngilizcesi “*objects*” olan sözcüğü seçmedim. Bu tutumun sebebi, sonradan Brown’ın (1998; 2010) çalışmalarında anlamlandırabildiğim bir farklılık sebebiyledir. Bu çerçevede



Sosyal kuramları ilk okumaya başladığımda “sosyal” nedir sorusunu düşünüp farklı yazarlardan çeşitli açıklamalar okuduktan sonra bunun *bir ilişki biçimi* olduğunu anlayabilmiştim. Bu ilişkilene halinin dinamiklerinin açıklanması için yeni metotlar, gidiş yolları ve formüller gereklidir. Erken dönem kuramlarda sosyal ilişkileri açıklarken ekonomi, siyaset, antropoloji gibi alanlardan bağımsız bir ilişkilene düşünülmemekte ve sosyal gerçekleri başka sosyal gerçeklerle açıklamak genel bir tavır halini almaktadır. Sosyal olan elle tutulur, hissedilir bir şeydir sanki; açıklamak için yüzyıllarca uğraşan “adamlar” olmuştur ve bunlar gerçekten adamlardır. Sosyolojinin kurucu “babaları” denilen (*founding fathers*⁴), Marx, Weber, Durkheim, Simmel gibi sosyologlar sözünü ettiğim ilişkilene biçimlerini açıklarken kategoriye kategori eklemiş, materyal bir varlığı anlatır gibi ilmek ilmek açıklamış fakat materyal olanın kendisine dair pek az yorum yapmışlardır.

Bu çalışmada sosyal kuram içindeki somut olanı soyut ile açıklama çabasını ele alırken, kendime en yakın bulduğum iki düşünürden destek alacağım. Biri, bilginin arkeolojisini kurgulayarak, “şeylerin, kurumların, insan olmayan yapıların” yarattığı ve sabitlediği dinamikleri anlamaya ilham olan Foucault (1982: 92), diğeri de bizatihi nesnelere sosyal olanı anlamada bir unsur olabileceğini savunan Latour (1997; 1999; 2007).

Foucault’ya göre bilginin arkeolojisi bir metodolojidir. Arkeoloji “bir kültür içinde ifadelerin ortaya çıkışını ve yok oluşunu, olayların ve şeylerin sürekliliklerini, paradoksal varoluşlarını belirleyen kurallar oyunu” olarak adlandırdığı “arşivde” bir incelemedir (Wozny, 2021: 32). Başka bir deyişle söylemleri bahsedilen arşivlerin içinde özelleşmiş pratikler olarak

nesne ilişkisel varoluşu sebebiyle; özneyle arasındaki ilişkiye aracılık etmekten başka bir şey değildir, çünkü özne nesneyi etken kılar ve ilişkiselliği vesilesiyle nesneyi nesne yapar. Başka bir deyişle, nesnelere şeylerin aksine ilişkisellekle belirlenmemekte, insandan/öznedenden bağımsız bir nesneleştirme mümkün görünmemektedir. Fakat bu yazıda vurgulamak istediğim, cansız varlıkların da insanlar olmaksızın ilişkilenebildikleridir. Bu argümana bir örnek olarak şu an okuduğunuz yazıya konu olan düşüncelerin yapay zeka ile oluşturulmuş resmini dikkate alınız. Söz konusu resim benim yani bir insanın düşünceleriyle ve yazdığı metinle şekillenmiştir; bu bir faktördür, ancak yapay zeka teknolojisinin sanatından esinlenmesini istediğim Edward Gorey’in eserlerinin dijital kopyaları ile ilişkilenen algoritmalar yardımıyla oluşturulmuştur. Ben bu oluşumda yalnız bir elçiyim. Yapay zeka ve veri ilişkilene ben faktör olarak bulunmasam da devam eden, edecek olan “şeyler arası” bir iletişimidir.

⁴ Sosyolojinin babaları kullanımının bir örneği için bkz. Malešević, 2010:194.



incelemekte, söylemleri oluşturan genel hatları ve mümkün uygulama alanlarını çözümlenmeye arkeoloji adını vermektedir (Foucault, 1999: 11). Buna göre, toplumsal yapıyı oluşturan aygıt “söylemlerden, kurumlardan, mimari biçimlerden, düzenleyici kararlarından, yasalardan, idari önlemlerden, bilimsel ifadelerden, felsefî ve ahlaki önermelerden-kısacası, söylenenlerden olduğu kadar söylenmeyenlerden-oluşan heterojen bir toplam” olarak tanımlanır (Lemke, 2015: 14).

Sosyal olan şey her ne olursa olsun buna dair olası bir açıklamanın karmaşıklığının farkındayım. Bu ilişkilene biçiminin sözle, mimiklerle, davranışla, söylemin yarattığı tüm anlamsal sistemlerle ve bu sistemlerin birbirinin içinde kesiştikçe başkalaşmasıyla yeni ilişkilene melerde yepyeni anlamlar bulmasıyla belirli bir zaman ve bağlamda aldığı halin *durağan ve kendinden menkul* kılının “şeyler” olduğunu görmek gerekir. Bunun sonucunda ister dönemin ruhu densin, ister bir zihniyet (*mind-set*) oluştursun hâlen şeylerden bahsederiz Sosyal kuramın babalarının bu “şeylere”, yani sosyalin asıl materyal iskeletine dair bir yorum yapmadıklarını anladığımızda sosyal olduğu için daha karmaşık hale getirip bunu çözmek için sürekli kavramlar yaratmış olduklarını görürüz. Örneğin şu an siz okurlara ulaşmamı sağlayan bilgisayar, klavye, kablolar, basım araçları gibi araçlar olmasaydı bu yaşadığımız ilişkilene olmayacaktı.

Burada Marx’a haksızlık yapmamak için ufak bir parantez açmalıyım. Marx’ın teknolojik determinist olmakla itham edildiği olmuştur (Burns, 1969; Heilbroner, 1967; Shaw, 1979; Winner, 1978). Bunun nedeni 1840’lardan 1850’lere kadar yazdığı metinlerin pek çoğunda teknoloji hakkında sosyal değişimin “birincil motifi” ve/veya “bağımsız değişkeni” tabirlerini kullanmış olmasıdır (Marx, 1971; 1973; 1976). Bu durum tarihin dönüştürücüsü olarak teknolojiyi görme eğilimi olarak algılanmıştır ki bir bakıma doğrudur. Marxist kuramın neredeyse tümü insan-makine etkileşimi, sonuçları ve dönüştürücü faktörleri üzerine kurgulanmıştır. Ancak Marxist kuramda da teknoloji sosyalin bir bileşeni olarak analiz denkleminde dâhil edilmemiştir. Üretim araçlarının mülkiyetinden bahsederken (Marx 1976: xxi), “araçların etrafında organize olmuş ilişkiler” den bahsettiği vakit, bu araçların kendinden



de bizzat bahsetseydi, belki halihazırda kurulu bulduğumuzu düşündüğümüz sosyal ilişkilerin bu araçlar olmaksızın mümkün olmadığını görebilirdik. Ek olarak, sözünü ettiği birbiri ile çatışan sınıfların tam da bu araçların mülkiyetinin bir sosyal sınıfın elinde olması sebebiyle o zaman ve o bağlama özgü, yine o biçimde ilişkilendiğini görmüş olurduk. Üzerine tartışılan sosyal, başka bir kavramsallaştırmayla bize aktarılmış olurdu.

Buradan, bana bu fikirleri veren ve bu makalenin de özünü oluşturacak kurama ufak bir giriş yapmak istiyorum. Çoğunlukla Latour vasıtasıyla bilinen, ama temeller atılırken Cannon ve Law'un da çokça araştırma yaptığı Aktör-Ağ kuramı (Latour, 1997; Callon, 1999; Law, 2008) toplumsal olanı “şeylerin” de mümkün kıldığına ilişkin argümanımın kaynağıdır. Aktör-Ağ kuramı çerçevesinde “toplum”, insan ve insan olmayan unsurların çapraz bir şekilde melezleşmesinden ortaya çıkan bir yapıdır (Law, 1999). Bu yapının düzeniyle ilgilenirken, yatay ve dikey olarak farklılaşmış ağların nasıl görece istikrarlı -ve görece istikrarsız-biçimlerde iç içe geçtiğini anlamaya çalışmaktadır (Diken, 2018: 87).

Bu yaklaşıma göre toplumu bir arada tutan ve hepsi de aynı anlama gelen insanların yanı sıra materyal unsurlar, nesnelere, teknoloji, şeyler, artefaktlardır (Latour, 2007). Fakat Aktör-Ağ kuramı'na özgü olmamakla birlikte, başka düşünürler de insan olmayan varlıkların, sosyali anlamada bir kategori olarak görülebileceğine dair görüş bildirmişlerdir (Barad, 2003; Bennett, 2010; Harvey & Knox, 2014). Harvey & Knox (2014) insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin nesnelere, ürettiğimiz ve dolaşımda yer alan şeyler aracılığıyla kurulduğunu ve sabit kılındığını söyler. Örneğin okul kurumunun yer aldığı bir sosyal ağın sabitleyicisi okul binası; bina içinde söz konusu sosyalliğin sembolik anlamlarını taşıyanlar ise kürsü, sıralar, tahta ve sınıftır. Bu materyal unsurlar olmaksızın kurumun idealize edilmiş yapısı bugün anladığımız haliyle gerçekleşmezdi. Nitekim okul binası olmayan coğrafyalarda ders anlatılmak istendiğinde yine belirtilen tabloya uygun sınıf ortamı oluşturulmaya çalışılır.

Zira bir kurum olarak okul yalnız binadan ibaret olmadığı gibi temsil ettiği ve sosyal düzene dair aktardığı anlamsal bütünlük de ancak bu kurumla özdeşleşmiş materyal ortam ile



mümkün olmaktadır (Foucault, 1984: 97). Başka bir deyişle, kurum olarak okulu bir ağ olarak ele aldığımızda, içinde bulunan her Aktörün bu ağda neden ve nasıl yer aldığı, ilgili sistemde oynadığı rol bakımından iktidar, düzen kurma, düzen devam ettirme, uyumsuzluk ve bireylerin sosyal yerleşimini de takip edebiliriz (Latour, 2007: 45).

Bu noktada Barad'ın (2022) "Posthümanist Edimsellik" çalışması insan-insan, insan-şey, şey-şey ilişkilenmelerinin tabiatını anlamaya dair yeni kapılar açmaktadır. Barad, Kuantum fizikçisi Niels Bohr'un çalışmalarından yola çıkarak maddenin temsil temelli yaklaşımların aksine, Barad'ın kendi deyimiyle "relata" (2003: 812); eyleyici ilişki ile anlaşılabilceğini belirtir. Başka bir deyişle madde-insan, madde-madde ilişkileri temelde basit fiziksel düzenlemeler ve konumlanmalardır. Bu açıdan bakıldığında bahsi geçen yaklaşım materyalist bir ontoloji perspektifi sunmakta, maddenin içten-etkiyen bir katılımcı olarak ilişkilerde eyleyici rolünü sistematik biçimde anlatmaktadır. Barad'a göre sosyal ve bilimsel ayrımı olmaksızın⁵ ilişkilenmeleri yaratan tüm aygıtlar açık uçlu eylemlerdir ve dünyanın dinamik şekilde kurulan yeniden yapılanmalarıdır (2003: 816). Bu argüman bu yazının gidişatı için önemlidir, zira devinim halinde olan ilişkiler anlamaya çalıştığımız dinamikleri yeniden ve yeniden yaratmaktadır. Bazı durumlarda yeniden yaratımlar kristalleşerek, içinde yaşarken Barad'ın sözünü ettiği içten-etkiyen hali anlamamızı güçleştirmekte ve haiz olduğumuzu zannettiğimiz "bilme" becerisi, olguları/oluşumları/kurumları dışardan gözleme imkânı ortadan kalktığı anda yok olmaktadır.

Benzer bir yaklaşım ve hatta siyasa geliştirme çabası Bennett'in *Vibrant Matter* [Canlı Madde: Şeylerin Politik Ekolojisi] adlı çalışmasında bulunabilir. Bennett amacının insanların yanı sıra dünyamızı oluşturan maddeselliğin de etken olduğunun düşünüldüğü bir senaryoda siyasi olayların analizlerinin nasıl değişebileceğini görmek olduğundan bahseder: "Yalnızca bir kaynak, meta veya araç olarak değil ama aynı zamanda ve daha radikal bir şekilde bir 'oyuncu' olarak algılandığında, örneğin çöp ve geri dönüşüm süreci nasıl olurdu" (Bennett,

⁵ Bana kalırsa doğa bilimleri/sosyal bilimler ayrımı uzun yıllar bilgiye ulaşma çabamızı baltalamıştır.



2010: viii). Bennett'in yaklaşımı şu açıdan çok önemli: Barad'ın çalışmasına paralel olarak, insan olmayan aktörlerin katkısını vurgulamanın yanı sıra, kendi çabasını bilme ve yaratma becerisini yalnız kendine atfeden insani narsisizme karşı bir duruş olarak da tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, insan-şey ilişkisi bakımından eşitlikçi ve söz konusu narsisizmin ürettiği toplumsal süreçleri (yoksulluk, savaşlar, doğanın ekonomik amaçlar için sonsuz kullanımı gibi) anlamlandırmak bakımından ufuk açıcudur.

İnsanı, insan olmayan unsurlarla bir tuttuğu ve sosyal içinde şekillenen farklı ilişkilene biçimlerini (sınıf, etnik köken, toplumsal cinsiyet, yoksulluk, demokrasi gibi) analiz edemediği için eleştirilen (Gad & Bruun-Jensen, 2010; Johnson, 2019) Aktör-Ağ kuramı materyal gerçekliği tam da şu an için bildiğimiz kadarıyla (Lazslo, 2008), içindeki ilişkilerle, temsiliyet ihtimalleriyle ve insani öğelerin farklılaşan özellikleriyle açıklayabilmektedir. Buradan yola çıkarak, bu çalışmada yalnız insanları analiz kategorisi olarak gören kuramlara alternatif olarak, pek çok açıdan eleştirilen Aktör ağ kuramının, *şeylerin* toplumsalı mümkün kılan araçları da analizine katarak daha kapsamlı bir yapı sunduğunu ve iktidar, toplumsal cinsiyet, engellilik vb. temelli dinamikleri de açıklayabileceğini savunuyorum. Ek olarak, “şeyler” denkleme dâhil edildiğinde insani öğelerin kıymetini yitirdiğini düşünmüyorum; tam da insanın muktedirliğine vurgu yapan özcü tavrı sosyal bilim pratiğinin içinden eleştirmenin yolunu arıyorum. Bu da bilginin arkeolojisini araştırırken Foucault'nun önerdiği olayların ve şeylerin sürekliliklerini, paradoksal varoluşlarını belirleyen kurallar oyununu araştırma yöntemine benzemektedir. Bu minvalde, takip eden bölümlerde, kuramsal arkeoloji ve Aktör-Ağ kuramının nasıl ortaklaşabileceği ve “şeyler” sosyolojik denkleme katıldığında kavranamayacağı savunulan (Gad & Brunn-Jensen, 2010) bazı toplumsal dinamiklerin de incelenebileceğine dair örnekler verilerek bir tartışma yürüteceğim.

Kuramsal Arkeoloji ve Aktör-Ağ Kuramı Ortaklaşabilir mi?

Bir siborg, bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır.



Toplumsal gerçekliğin karşılığı, canlı toplumsal ilişkilerdir; bu da bizim en önemli siyasal kurgumuz, dünyayı değiştiren bir kurgudur (Haraway, 2006: 2).

Haraway, siborg manifestosunda ilkel ile uygar arasındaki tüm ikiliklerin ideolojik bakımdan sorunlu olduğuna işaret eder. Bu nedenle siborg, yani; biyo-organizma ile teknolojinin birleşimi, bu kurgusal düzene meydan okur. Zira alet ile beden, araç ile kavram, tarihsel toplumsal ilişkiler arasındaki sınırlar birbirinin içine geçmiş durumdadır. Bu bakış açısında beden ile alet karşılıklı olarak birbirini oluşturmaktadır (Haraway, 2006: 35). Haraway manifestosunda, sözünü ettiği kurulu düzene kafa tutacak gayrimeşru çocuğu tanıtırırken, halihazırda organizma ile makine arasında gelişmiş olan ilişkinin distopik olmadığını ve Batı'nın bilim ve siyaset geleneğince kurgulanmış bu ayrımın ideolojik olduğunu savunur. Aslında tarihsel olarak insan zaten siborgdur; siborg olma dışında bir ontolojisi yoktur.

Benzer bir yapılanma toplumun kurulumunda da görülebilir. Teknoloji terimi pratik becerilere ilişkin sistematik bir çalışmayı veya etüdü yani beceriyi betimlemek için kullanılır (Williams, 1983). Bu basit tanıma göre teknoloji kullandığımız herhangi bir nesne/alet olabilir. Kıyafetlerimizden, kontakt lense, masa örtüsünden, kulak temizleme çubuğuna kadar her şey teknolojidir. Teknolojik terimi belli bir uygulamaya ek olarak üretimdeki tüm yaşamsal ve temel sistemleri de işaret eder (Habermas, 2001: 47). Fakat nesnenin pratik inşası veya algılanması konusunda bir karışıklık söz konusudur. Günümüzde teknoloji olarak kabul edilen nesnelere ya elektronik ya da dijitaldir (Porcheron, 2019). Dolayısıyla günlük hayatımızı devam ettirirken bedenimizde, çevremizde nesne/teknoloji aracılığı olmadan hayatımıza devam etmediğimizi fark etmemiz gerekir. Bu demek oluyor ki, teknoloji/nesne bağı olmaksızın var olmuyoruz, ilişkilerimiz de bildiğimiz şekilde kurulmuyor.

Bu yazı boyunca insanlar ve insan olmayanlar arasındaki bağlantıların izlenebileceğini savunuyorum. Bu izlemenin Foucault'nun bilginin arkeolojisini kurgularken başvurduğu *arşiv* kabul ettiği her malzemenin eklenerek anlaşılabilirliğini düşünüyorum. Örneğin gazete yazıları, mahkeme tutanakları, röportajlar, nesnelere bırakılan fiziksel izler, hatta “sosyal”



gruplardan izler, nesnenin üzerinde onu diğer aktörlere bağlayan küçük tanımlanabilir işaretler gibi materyallerin, ağların yapılarını belirlemede etkili olacağı görüşündeyim. Buradan hareketle ağları tanımlarken belirli bir zaman ve bağlam kapsamında aşağıda önerdiğim aşamaların ele alınması ve her bir aşamanın arşiv tarama yöntemiyle değerlendirilerek ağların belli miktarda anlaşılması mümkün olacaktır (Callon vd. 1986: 4).

1. **Gruplar**—hangi aktörlerin bir araya toplandığıyla ilgilidir.
2. **Eylemler**—Temsil kavramıyla ilgilidir. Bir eylem doğrudan gözlemlenemediğinde, mevcut kanıt kaynaklar ne önerir?
3. **Nesneler**—Buradaki fikir insanları şeylerden ayırmak olmadığı için, “insan olmayanların”, eski eserlerin, hayvanların, bitkilerin, nesnelerin vs. katılımını tanımayı içerir.
4. **Sabitlenmiş ağlar**—**Nesnenin temsil ettikleri**—belli bir süre de olsa sabitlenmiş ağlara bakılması, söylemlerin incelenmesi. Söz konusu aşamalı yöntemden yola çıkarak, telefon, internet gibi insan-insan, insan-şey ilişkisi kurduğu çok göz önünde olan teknolojilere gitmeden, günlük hayattan üç bariz örnek üzerinden argümanımı geliştirmeye çalışacağım.

Ele alacağım üç örnek cam, saat ve doğum kontrol hapı olacak. Söz konusu üç teknolojinin varlığı bir diğerinin gelişmesinin ön koşulunu da oluşturmaktadır. Yöntemi derinlemesine bir Aktör ağ kuramı vaka analizi olmadığını belirtmek gerekir. Bu kapsamda söz konusu yöntem her aşamaya örnekler verilerek, “önerilen yöntem uygulansaydı” senaryosuna bağlı kalarak incelenecektir. Bu tartışma vesilesiyle, sınıf, iktidar, toplumsal cinsiyet, disiplin gibi kesişimsellik gösteren olguların da ve büyük toplumsal dönüşümlerin de insan-insan olmayan ilişkilenebilirliği üzerinden anlaşılabilirliğini göstermeyi hedefliyorum.



Cam: Mahrem, Korunma, Gözetim

Elde edilen arkeolojik bulgular camın ilk kez MÖ. 4. binyılında Mezopotamya’da şeffaf sır şeklinde ortaya çıktığını anlatmaktadır (Oppenheim vd., 1978). Bunun yanında bir materyal olarak ise MÖ. 3000’in sonlarına doğru Mezopotamya’da boncuk üretiminde kullanılmıştır. MÖ. 2000’de yine Mezopotamya’da cam sanatının önem kazanmış olduğuna dair önemli bir kanıt Nippur’da ve Ninive’de bulunan tabletlerde görülmektedir. Bu dönemde cama ilk kez toplumun bir ögesi olarak rastlanmaktadır (Taştumur, 2017).

Bu dönemden sonra Tunç Çağı’nın sonlarına doğru yaşanan göç dalgalarının etkisiyle sanat dalları da dâhil olmak üzere birçok alanda “karanlık dönem” olarak adlandırılan bir evre yaşanmıştır (Grose, 2017). Bu evrede cam sanatçıları olasılıkla cam teknolojisini ayakta tutabilmek için (Taştumur, 2017) boncuklar ve küçük objeler üretmişlerdir. Camın bu süreçte birçok değerli materyal ve kaya kristalini taklit ederek üretildiği anlaşılmaktadır (Layard, 1853).

Bu kısa tarihçeden yola çıkarak, önerdiğim yöntemin ilk beyin fırtınasını gerçekleştireceğim teknoloji olarak cam, başlık olarak seçtiğim kelimelerden (mahremiyet, korunma ve gözetim) de anlaşılacağı üzere salt teknoloji olarak toplumsal ilişkileri bağlamaya neden olmasının ötesinde bazı toplumsal süreçleri de düzenlemektedir. M.Ö. süreçte cam kullanımını hakkındaki bilgiler doğrultusunda bir analiz yapacak olsaydık, yalnız döneme özgü aşağıdaki olası ağ grupları öne çıkabilirdi.⁶ Bu anlamda yöntemin bizi ulaştıracağı arşiv çalışmasına iletecek olası seçimler kıymetli ve kişiye/bağlama/tarihsel döneme özeldir.

⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki her araştırma sorusu ve yönteminin belirlenimi araştırmacının toplumsal ağlarda bulunduğu yerin vurgularını taşımaktadır (Haraway, 1988; Gerhardi, 2008). Başka bir deyişle bir kişi ailesi, sosyal sınıf pozisyonu, etnik kökeni, cinsel yönelimi, bağlı olduğu/olmadığı dini, doğduğu coğrafyanın özellikleri, kültürü gibi pek çok dinamiğin bir arada var oluşu tarafından kurgulanmış bir varlıktır. Bu bakış açısı ile benim bulduğum/yerleştiğim (*situatedness*) toplumsal ağ noktalarından oluşacak bir kurgusal Ezgi’nin başka faktörlerce belirlenen toplumsal ağ bütününden inşalanmış bir Ezgi’den farklı araştırma soruları ve konulara dair değişen perspektifi olacaktır.



1. **Gruplar**—insan grupları (kadın, erkek, çocuk, yaşlı), cam üreticileri, hammadde olarak kum biriktiricileri, ateşçiler, üfleyiciler
2. **Eylemler**—üretim, tüketim, ibadet,⁷ organizasyon, dinî vecibelerde cam kullanımı, süs olarak cam kullanımı
3. **Nesneler**—farklı cam çeşitleri, renklendirme için kullanılan nesnelere, boyalar, cam teknolojisinin eklenemediği her farklı teknoloji kategorisi
4. **Sabitlenmiş ağlar**—ticaret, mumyalama, antik üretim, süs, mahremiyet söylemi, güvenlik, güzellik söylemi

Bu ufak beyin fırtınası bile, cam teknolojisinin dönemselsel olarak pek çok toplumsal ağı oluşturduğunu ve sabitlediğini göstermektedir. Öte yandan günümüze geldikçe camdan yapılan nesnelere bir evdeki ya da iş yerindeki odalara, binalara, parklara, hatta bazen şehirlere ve ülkelere bile girip çıkmamızı sağladığını, bu alanları bizatihi belirleyen, dışardan görünen ve aslında bir yandan da mekânları ve buna bağlı olarak ilişkileri özelleştiren bir aktör-nesne olarak okuyabiliriz.

Bahsedilen kurguda yer alan evdeki ya da kurumdaki insanların arasındaki ses, görüntü ve fiziksel erişim imkânını kısıtlayan veya mahremleştiren ve malzemesi sertleştirildiğinde ya da daha parlaklaştırıldığında varlıklı sosyal sınıf pozisyonlarına, malzemesi giderek ucuzlayıp ulaşılabilir hale geldiğinde kömürlük, apartman deposu veya fanus gibi sınıfsal ve anlamsal olarak daha az değerli kabul edilen kurgulara işaret eder. Öte yandan cam pencerenin yokluğu da bir göstergedir. Hapishanelerde cam pencereler ufaktır, yalnız gökyüzünü gösterecek şekilde konumlandırılır (Pompa, 2013). Sınıfsal konuma göre evlerdeki camın büyüklüğü değişir (Schwartz-Cowan, 2018). Isınma giderleri, evin dışardan ne kadarının görünmesinin istendiği gibi durumlar şekillenir. Başka bir örnekte, camın sahibinin gücü/iktidarı arttıkça, camdan üretilen malzemelerin kurşungeçirmezlik, çoklu kilitlebilirlik, ya da göz taraması gibi gelişmiş özelliklere sahip olabildiği görülmektedir. Bu örneklerde olduğu gibi, camdan yapılan bazı nesnelere pencere ve gözlük gibi soğuktan ve dış etkenlerden koruyucu

⁷ Eski Mısır'da camın firavun gözü olarak kullanıldığına dair bilgi için bkz. Shortland (2007).



olabilmektedir. Gözlük camı görüşü düzenlemekte, bir başka cam (mesela CCTV camı) ise tam da toplumsal gözün gözetim halini ortaya çıkarmaktadır (Koskela, 2000). Gözetim bağlamında iktidardaki büyüme camın önüne eklenebilen güvenlikler ya da camdan yansıyan yine cam bir ekran ile gözetlemeyi de beraberinde getirir. Farklı bir açıdan gözetimde kullanılan camın ardındaki iktidar toplumsalı cam ile izler ve kontrol eder.

Cam teknolojisinin dâhil olduğu ağlardan bir başkası da saat teknolojisidir. Bir sonraki bölüm ve onu takip eden bölüm cam teknolojisi ağının başka teknolojilere yol açması, bu teknolojilerin de diğer gelecek teknolojilere imkân sağladığını örneklemek üzere ele alınacaktır.

Saat: Hayatın ritminin düzenlenmesi

Zaman kavramı tarihin ilk zamanlarından ölçülmeye çalışılmış olsa da zamanın bilinmesi, ölçülmesi, periyotlara ayrılması ve standartlaşarak senkronize olması yaklaşık 13. yüzyıla kadar sürmüştür (Dohrn-van Rossum, 1996). Sosyal ilişkileri oluşturan zamanın modellenmesi, örneğin bir tarım topluluğunda şafaktan gün batımına çalışma vakitlerinin belirlenmesi, tahılın sonbahardan önce hasat edilmesi ve yerine konması, kuzulama zamanı, ekme, biçme dönemleri, “zaman” diye tanımlanmadan önce yaşayanlara belirli periyotları ifade etmekteydi (Canales, 2016). Bu ifadeler kültürler arasında değişmek ile birlikte bazı toplulukları birbirine bağlamakta, aynı kavramları ve olguları farklılıklarla da olsa anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır. Aşağıdaki aşamaları takip ederek, saat teknolojisi ağında bazı ilişkileri tartışmaya çalışacağım:

1. **Gruplar**—insan grupları, saat grupları, mekanik araç grupları, üretim araçları, insan üretim araçları
2. **Eylemler**—üretim, tüketim, ibadet, organizasyon, toplumsallaşma, kolonizasyon
3. **Nesneler**—farklı saatler, saat mekaniği, saat teknolojisinin eklenilebildiği her farklı teknoloji kategorisi



4. **Sabitlenmiş ağlar**—endüstrileşme, modernizm, kapitalist üretim, içselleştirilmiş ve standartlaştırılmış zaman söylemi, finans, ekonomik söylemler

Yukardaki aşamaları kaba bir takiple, saat teknolojisinin 13. yüzyıl ve sonrasında, üretim veriminin artması amacıyla zamanı bilmek ihtiyaç haline geldiği söylenerek başlanabilir. Thompson'ın (1967) saatin hayat hikâyesi üzerine yaptığı bir araştırmada, saat teknolojisinin 14. yüzyılda kent meydanlarında, 16. yüzyıla doğru kilise çanına ek olarak kiliselerde, 17., 18. ve 19. yüzyıllarda ise tutarlılığı uyumlu olacak şekilde pek çok alanda ve coğrafyada yerleşik hale geldiği anlaşılmaktadır.

Thompson'ın çalışmasına göre (*a.g.e.*) zamanın mesleki tanımı ve günün vakitlere ayrılması paralel dönemlerde gerçekleşmekle birlikte zamana biçilen anlamın sabah, öğle, akşam olarak aynışması, günlerin anlamlandırılması (hafta içi, hafta sonu gibi zamanın takvimleşerek ekonomize edilmesi ya da ekonominin zamanlanması, 17. yüzyılın sonlarına sirayet etmiştir (Gelnnie & Thirft, 1996: 279). Bu vesileyle insan ilişkilerini belirlemede kamusal alan özel kullanıma geçen saatler sınıf pozisyonlarına göre malzemeleri değişecek şekilde insanlarca kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin 18. yüzyılın ortalarına ait yazılar zanaatkârların sıklıkla gümüş saatlere, işçilerin ve dar gelirli insanların tahta saatlere sahip olduklarını göstermektedir (Thomson & Hardy, 2001: 758).

Maalesef, kadınların, çocukların ve/veya yaşlıların kullanımına yönelik özel saat kullanımı bilgisine erişemedim. Bu çerçeveden bakıldığında, tarihsel olarak kamusal hayatın ana aktörü olan erkeklerin teknoloji kullanımında kadınlardan daha erkenci oldukları öne sürülebilir. Bu da, pek tabii, bazı sosyal ilişkilerin Aktörleri olarak buldukları sosyal ağların erilleşmesine sebep olmuş olabilir. Her ne kadar Aktör-ağ kuramı toplumsal cinsiyet gibi dinamikleri anlamada ve bulmada yetersiz olmakla eleştirilse de bu basit örnekte gördüğümüz gibi sosyal ile tanımladığımız her ilişki aslında kesişimsel (Collins, 2017) dinamiklerin birbirine girmiş hallerini barındırmakta ve ilişkilene hallerini belirlemektedir. Yazının başındaki argümanımı tekrar etmem gerekirse; bu belirlenim ve tutumların, hallerin,



davranışların ve ekonomik yapılanmaların olabirirliği burada ufak bir örneğini verdiğim saat teknolojisinin varlığı ile mümkündür. Kesişimsellik bağlamında denkleme dâhil ettiğimiz dinamiklere bu ağların sabitleyicisi olan insan olmayan aktörleri de katmamız gerekir.

Saat teknolojisinin mümkün kıldığı ağlara bakmaya devam edecek olursak, Sanayi Devrimi'nin getirisi olan daha kapsamlı sosyal ağların emeğin kapsamlı senkronizasyonunu gerektirdiğini görürüz (Bowker, 2014). Saatin gösterenin ve zaman ölçümünün değişen coğrafyalarda uyumlanması ile üretimin, yeme-içme vakitlerinin, evde olmanın, işte olmanın, ibadet vaktinin, kısacası dönemin gerektirdiği toplumsal düzenin, adı üstünde düzenini kurduğu ve bu düzenin gidişatını sabitleyen bir unsur olduğunu açıkça görebiliriz (Thompson, 2017: 27-40). Saat vasıtasıyla oluşan toplumsal ağ içinde, üretim araçları sahibinin fabrikaya gitme vaktinden tutun, koluna sınıfı gereği takabildiği saate, emekçinin fabrikaya gitmek zorunda olduğu saati kamusal alandaki saat kulesinden öğrenmesine ve özel kullanımı için belli bir döneme gelinceye kadar saat satın alamamasına kadar tüm bu durumlar toplumsal belirlemekte ve toplumsalca belirlenmektedir. Ayrıca kesintili tatiller, dinî günler, işçi ve işveren arasındaki mücadelenin sonuçlarıdır (Thompson, 2017).

Denilebilir ki 18. yüzyıl ve sonrasında zamanlanmış çalışma insanların genel tutumu haline gelmiştir. Hayat saat ile bir ritme bağlanır ve bu ritmin temel özellikleri dünyanın farklı yerleri için ortaklaştırılmaya çalışılır (Basso, 2003). Okula giden öğrenci zil çalışıyla belli bir zaman aralığında teneffüse çıkıyorsa, bu her coğrafyada anlaşılabilir bir hale gelmişse, saat bir “şey” olarak toplumsallığımızın yapı taşıdır. Finans sistemleri, zaman ölçümü olmaksızın işleyemiyorsa, saat-insan ağı, saat-saat, saat-bilgisayar, sonuçta şey ve şey ağlarıyla da etkileşimdedir. Bu da demek oluyor ki sosyal olanı anlayabilmek için teknoloji/alet/nesne/şey/insan olmayan tüm unsurları –adına her ne dersek– denkleme katmak durumundayız.



Doğum Kontrol Hapı: Toplumsal Cinsiyeti Aktör-Ağ Perspektifi ile Anlayabilir miyiz?

Bu bölümde doğum kontrol yöntemlerinden ilaçlı teknolojiyi aşağıdaki aşamalarla tartışarak, toplumsalın insan olmayan aktörler olmaksızın anlaşılamayacağı yönündeki tezimi sürdürmeye çalışacağım.

1. **Gruplar**—insan grupları, biyokimya gereçleri, test tüpleri, araçların üreticileri, hormonlar, üretim araçları, kutulama ve dağıtım şirketleri, (heteronormatif) aile, sömürgecilik, kadın hareketi
2. **Eylemler**—üreme, üretim, tüketim, organizasyon, demografi, menstrüasyon, cinsel birleşme, iş gücüne katılım
3. **Nesneler**—Plastik, ilaç ham maddeleri, hatırlatıcılar, saat, alarm
4. **Sabitlenmiş Bağlar**—din, endüstrileşme, modernizm, kapitalist üretim, içselleştirilmiş ve standartlaştırılmış zaman kavramı, takvim, saat, toplumsal düzen, nüfus, (heteronormatif) aile

Oral Doğum Kontrol Hapları (OCP'ler) hormonal doğum kontrol yöntemlerinin en yaygın kullanılanıdır. Doğum kontrolü için hormon kullanma fikri ilk olarak 1920'lerde yumurtalık hormonları, östrojen ve progesteron ve bunların üremedeki rolleri keşfedildiğinde önerildi. 1940'larda Meksika tatlı patatesi gibi bazı bitkilerin hormon benzeri maddeler içerdiği keşfedildi. 1950'lerde, progesteron veya progesterin olarak bilinen progesteronun sentetik versiyonları geliştirildi (Dhont, 2010). 1957'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) adet bozukluklarının tedavisi için mestranol (östrojen) + noretinodrel (progesterin) kullanımını onayladı. 1960'ta ilk kombine hap ABD'de satışa sunuldu. Doğum kontrol haplarının icadı büyük bir devrimdi, son 60 yılda doğum kontrol yöntemlerini büyük ölçüde değiştirdi ve batı/kentli ortamlarda yaygın kullanım olanağı buldu. 1960 yılı itibariyle ABD'de sadece beş yıl içinde doğum kontrolü kullanan evli kadınların neredeyse yarısı hap kullanmaya başladı (Watkins, 1998).



Bu noktada şimdiye kadar anlatılan gelişmeleri bir de başka gözle okumak isterim. Saat ile zaman kavramlarının standartlaşması, günlerin takvime bağlanması, doğum kontrol teknolojisi gibi pek çok başka ağın oluşması için temel gereklilik idi.



Resim 1: Bu resmin seçilmiş olma sebebi, bir önceki örnekte saat ile anlatılan toplumsal yapının, günün ve yılın standardize edilerek isimlendirilmesinin başka teknolojilerin evriminde temel oluşturduğunu göstermektir. Resimde görüldüğü gibi, takvimin varlığı, doğum kontrol teknolojileri için doğurganlığın takibini olanaklı kılmıştır.⁸

Resimde de görüldüğü üzere, bu teknoloji kadın doğurganlık döngüsünü standart bir yöntem ile hesaplayarak gün atlamamak kaydıyla alınan ilaçlar yardımı ile doğum kontrolü sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, gün ve saatlerin belirlenmediği bir dünya doğum kontrol hapı teknolojisi gibi teknolojilerin gelişmesi için olanaksızdır. Öncesinde insan olmayan başka aktörlerce sabitlenen sosyal ağlar aracılığıyla bu teknolojinin işlerliği mümkün

⁸ Resme <https://www.bbc.com/news/magazine-38265865> adresinden 30.06.2024 tarihinde erişilmiştir.



olmuştur. Öte yandan, doğum kontrolü dolaylı olarak bu yolu kullanan bazı kadınların kamusal alanda yer almasına imkân sağlamıştır. Bu durum erkeklerce domine edilen bazı ağlara kadınların ana aktör olarak katılabilmesine potansiyel verdiği için bir devrimdir, zira kadının çalışabilmesi ve salt annelik rolü ile tanımlanmaması açısından ilerleyen yıllarda pek çok özgürleştirici alana kapı açmıştır. 1970'lerin başında kadınlar yüksek öğretimde bulunan öğrencilerin beşte birini, ardından dörtte birini, 1980'lerde ise üçte birini oluşturması, doğum kontrol yöntemlerinin dolaylı sonuçlarından olabilir (Goldin & Katz, 2002). Doğum kontrol hapı ağı vesilesiyle, zamanla, eğitim-öğretim alan insanların profili değişmiş, sonrasında iş gücünün toplumsal cinsiyet temelli yapısı farklılaşmıştır.

Ancak asıl devrim, evli olmayan kadınlar doğum kontrol haplarına eriştiğinde yaşanmıştır. 1970'lerde –hapın ilk kez onaylanmasından 10 yıl sonra– ABD eyaletleri bekâr kadınların hapı almasını kolaylaştırmaya başlamıştır. Her ülkede ve her sınıf pozisyonuna aynı erişim kanalı açılmamış olmakla birlikte (Cahn & Carbone, 2009) kullanımın yaygınlaşması ile doğum kontrolünün evlilik dışı ilişkileri de kapsamaması, heteronormatif aile anlayışının değişmeye başlaması (Everett vd., 2018), kadın haklarının savunulması (Tyler, 1999) ve hatta tüm cinsel yönelimlerin görünürlüğü (La Fratta, 2023) açısından da mesafe alınmasına katkıda bulunmuştur.

Bu ana kadar yalnız olumlu yönleriyle ele aldığım doğum kontrol hapı teknolojisine başka bir açıdan da bakmak gerekir. Özgürleştirici bir yanı olmakla birlikte, doğum kontrol teknolojilerinin çoğu kadın bedenini tek tipleştirmekte, sağlık açısından başka olası riskler oluşturmaktadır (Dragoman, 2014). Buna ek olarak, doğum kontrol hapı geliştirilirken yapılan testlerin psikiyatri kliniklerindeki hastalar ve siyahi kadınlar üzerinde yapılmış olması ve erkeklerde homoseksüelliği engelleme olasılığı için de ayrıca test edilmiş olması, ilacın ırkı tarihi hakkında fikir vermektedir. Beatriz Preciado 'nun Testo Junkie (2013: 35) eserinde dile getirdiği “farmakopornografi” kavramı, doğum kontrol hapının geliştirilmesi ve dağıtımında yer alan güç dinamiklerini eleştirel bir çerçevede analiz etme imkânı sunar. Bu kavram, farmakoloji (ilaçların incelenmesi ve uygulanması) ve pornografiyi (cinsel imgelerin



ticarileştirilmesi ve tüketilmesi) birleştirir; modern biyopolitikanın, bedenleri ve arzuları ilaç ve medya tüketimi yoluyla kontrol ettiğini öne sürer. Doğum kontrol hapı denemeleri de yukarıda belirtildiği üzere, ırk, sınıf ve cinsiyetin kesiştiği ve belirli nüfuslar için katmanlı bir savunmasızlık yarattığı farmakopornografik sömürünün kesişimsel boyutlarını göstermektedir. Buradan hareketle belirtmek gerekir ki kadınların döngüleri her durumda ve coğrafyada aynı değildir. Belirtilen zaman aralıklarının üreme ile özdeşleştirilmesi, medikalize edilen kadın bedeninin yalnız taşıyıcı olarak algılanmasına sebep olmaktadır (Wray & Deery, 2008). Burada riskli durumlardan kasıt, hormon kullanımının kadınları olası diğer hastalıklara karşı savunmasız bırakmasıdır (Dragoman, 2014). Bu riskli durumlar doğum kontrol bağlamında erkek bedeninde uzun yıllar denenmemiştir. Hormon alması için uygun bulunan belli yaşta, sınıfsal konumlarda ve ırk/etnisitelerde kadınlar olmuştur; bu anlamda risklere açık olan çoğunlukla kadın vücududur (Braidotti, 1993).

Bu bulgunun önemli olduğunu düşünüyorum, zira önceden de belirttiğim gibi Aktör-Ağ Kuramı toplumsal cinsiyet temelli dinamikleri merkeze koymaz (Gad & Brunn-Jensen, 2010). Doğum kontrol hapı örneği toplumsal cinsiyet temelli ağların kristalize olmuş hallerini fark etmek ve egemenlik ilişkilerini anlamak bakımından kolaylaştırıcıdır. Bir başka anlatıyla doğum kontrol hapı eril tıp bilim ağlarıncı kimyasal üretim yapan başka ağlarla ortaklaşarak ekonomik yapıların sürdürülmesi ve hatta annelik görevinden azat edilmesi fayda sağlayacak olan bir kısım potansiyel işgücünün, doğum kontrolünü engelleyen bir teknolojinin sabitlediği yeni bir ağ marifetiyle kamusal hayata görece katılımına yol açmıştır. Bu süreçte iş gücü ağlarına içkin toplumsal cinsiyet mekanizmaları yavaş da olsa değişmeye başlamış, dolaylı yoldan toplumsal ilişkilene biçimleri de bu değişimden etkilenmiştir (Lagesen, 2012). Başka bir deyişle doğum kontrol hapının varlığını olası yapan her insan-şey ilişkisi, kendinden daha büyük ilişkilenebilir yaratmış, sonuçlarını burada tartışmadığım ve yalnız bağlanma hallerini görünür kılmaya çalıştığım yapıları sürdürülebilir kılmışlardır.



Sonuç yerine: Bariz Aktörleri Sosyolojik Denkleme Katmak

Haraway (2020) Kovid pandemisi esnasında yaptığı bir konuşmada başka türlerle yaşamının ve hatta dayanışmanın zorunlu olduğunu ifade etmişti. Bu çalışmada doğa/kültür, biyolojik/teknolojik, fiziksel olan/olmayan, insan/hayvan ikilemine düşmeden özcü olmayan bir öznelğin tanımlanması konusunda Haraway'ın sunduğu çerçeveden de ilham alarak derinleşen/değişen/kristalleşen ilişkileri ele almanın imkânını tartışmaya çalıştım.

Temel argümanım insan merkezliliğini bir kenara bırakırsak insan olmayanların da insan kadar eşit derecede eylemde bulunma kapasitesine sahip olduğu gerçeğini anlayabileceğimizdi. Bu argümanımı Barad ve Bennett'in bakış açılarının bazı yönleri ile güçlendirmek isterim. İlk olarak yukarıda tartışılan örneklerde de gördük ki şeylerle olan ilişkimiz devinimseldir; Barad'ın deyimiyle "içten-etkiyen" (2003: 816) bir haldir. Yani cam, saat ve doğum kontrol hapı örneklerinde görüldüğü gibi ilişkilene hallerimiz sürekli toplumsal aygıtlar yaratır, yeniden yaratır durumdadır. Nitekim camın üretimi saat üretimine dolaylı olarak ön ayak olmuş, süreç içinde oluşan standartlaşma ve toplumsal kontrol de doğum kontrol hapı aygıtlarının yaratılmasına dolaylı olarak etkilemiştir. Biz insan aktörler de bu süreçlere içkinizdir, tıpkı süreçlere bizim kadar içkin olan şeyler gibi. Dolayısıyla dışarıdan bakıp gözlemleyebileceğimiz bir gerçeklik yoktur, bizzat içindeyizdir. Öte yandan bu içkin olma halimizi dışarıda ve kendinden menkul bir yapılanma olarak algıladığımız için, doğaya ve şeylere "nesne" muamelesi yaptığımız, onları etkin hale getirenin yalnız biz insanlar olduğumuzu düşündüğümüz dönemler gerçeklik algımızı uzun süre belirlemiştir. Bennett bu halimizi narsizm olarak tanımlamıştır ki bu fikre katılıyorum. Tam da bu noktadan şeylere dair algımızın dönüşmesi gerektiğini bu yolla belki toplumsal eşitsizlikleri algılama biçimimizin de değişebileceğini düşünmek isterim.

Bu durum tek bir doğru, genel geçer durum veya bakış açısı olmadığı, eğer bir ilişkilene anlaşılacak ve açıklanacak isteniyorsa böylesi bir bakış açısıyla değişken referans çevrelerinin dâhil edilmesi gerektiği düşüncesiyle benzerdir (Latour, 2021: 204). "Sosyal"



kelimesi ile Latour kadar dertli olmadığım yazımdan da anlaşılabilir ancak “ortaklıklar” ve ortaklıkların kurulum biçimleri sosyolojik analiz açısından verimli bir kaynak oluşturmaktadır (Gane, 2006). “Ortaklıkların izinin sürülmesi” (Kendall & Wickham, 1999), bu yazıda önerildiği haliyle kuramsal arkeoloji ile alternatif bir yöntem olarak kurgulanmaktadır.

Bu çalışmada hem Foucault hem de Latour'a göre insan öznelerinin özerk bir öz tarafından değil katıldıkları belirli ağlar tarafından tanımlandığını iddiasından yola çıktım. İnsanlığın özünün ve doğası gereği sabit özelliklerinin olduğu iddiasıyla kurulan sosyal bilimlerin temeli Foucault ve Latour'un kuramları ortaklaştığında, insanı antropolojik düşüncenin getirdiği entelektüel bagaj olmadan inceleme olanağı sağlamaktadır. Her ikisi de insanın, bir öze başvurularak veya herhangi bir zihinsel yapı, kişilik veya kimlik fikrine başvurularak tanımlanamayacağını vurgulamaktadır (Meillassoux, 2008; Michael, 2000). Bunlar eylemde bulunan ve insanlar ile şeylerle ilişkilenen Aktörlere ve hatta ilişkilerin kendisine yöneliktir.

Elbette burada ilişkilene/ortaklık diye yazıverdiğim her etkileşimin insan hayatında olumlu veya olumsuz bir sonucu vardır. Doğum kontrol hapına erişimin kısıtlı olduğu, bu ağda erişim kolaylığı olan sosyal sınıf pozisyonları/mezhepler/kültürler kadar yer alamadığından okula gidememiş ve belki gelinlik ve nikâh yüzüğü teknolojileri aracılığıyla *heteronormatif aile sosyal ağına* çocukken katılmaya zorlanmış ağ bileşenleri olduğunun farkındayım. Tam da bu sebeple, somut olan ağları soyut kavramlar üreterek açıklamanın, analizi bariz Aktörlerden uzaklaştırdığı görüşündeyim. Bu yazıda bahsi geçen tüm analizler ile ağların birbirini ne kadar tanımladığını ve hepsinin birbirinin ekonomik politikasını belirlediğini ortaya koyma amacı gütmekteyim. Burada sistematikleştirmeye çalıştığım yöntemin ileriki çalışmalarda kendini geliştireceğini, insan ve diğer türler arası dayanışmayı artıracak umuyorum.



Teşekkür ve bilgilendirme

Bu çalışmadaki beyin fırtınalarına benimle dalan, metnimi okuyarak düzelten, yazdıklarına kafa yoran ve yapay zeka robotuyla makalemde esinlenerek yarattığı Resim 2. için Deniz Kaan Yazıcı'ya, Nightcafe Creator'a, bilgisayarıma, oturduğum sandalyeye ve bu süreci benimle geçiren tüm şeylere teşekkür ederim.



KAYNAKÇA

Barad, K. (2022) Posthümanist Edimsellik: Maddenin Nasıl Maddeleştiğini/Önem Arz Ettiğini Kavramaya Doğru. Buran, S. & Kümbet, P. haz. *Çokdisiplinli Çalışmalarda Posthümanizm içinde*. Londra: Transnational Press: 65-115.

Basso, P. (2003) *Modern Times, Ancient Hours: Working Lives in the Twenty-First Century*. Londra: Verso.

Bauman, Z. & May, T. (2014) *Thinking Sociologically*. Oxford: Blackwell Publishing.

Bennett, J. (2020) *Vibrant matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.

Blevins, J. (2014) Thomas Hardy's Timing: Poems and Clocks in late Nineteenth-Century England. *Victorian Poetry*, 52(4): 591-618.

Bowker, G. C. (2014) All Together Now: Synchronization, Speed, and the Failure of Narrativity. *History and Theory*, 53(4): 563-576.

Braidotti, R. (1993) Discontinuous Becomings. Deleuze on the Becoming-Woman of Philosophy. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 24 (1): 44-55.

Burns, T. (1969) *Industrial Man: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books.

Cahn, N. & Carbone, J. (2009) Family Classes: Rethinking Contraceptive Choice. *U. Fla. JL & Pub. Poly* (20): 361.

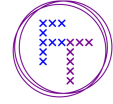
Callon, M., Rip, A. ve Law, J. haz. (1986) *Mapping the Dynamics of Science and Technology: Sociology of Science in the Real World*. New York: Springer.

Callon, M. (1999). Actor-Network Theory – the Market Test. *The Sociological Review*, 47(1): 181-195.

Callon, M. (2008). *Economic Markets and the Rise of Interactive Agencements: From Prosthetic Agencies to Habilitated Agencies*. Pinch, T. & Swedberg, R. haz. *Living in a Material World: Economic Sociology Meets Science and Technology Studies içinde*. Cambridge: MIT Press: 29-56.

Canales, J. (2016) *Clock/lived*. Burges, J., & Elias, A. J. haz. *Time: A Vocabulary of the Present içinde*. Londra: NYU Press: 113-128.

Chatterjee, P. (1997) *Our Modernity*. Rotterdam & Dakar: Sepsis Press.



Collins, P. H. (2017) Intersectionality and Epistemic Injustice. Kidd, J. Medina, J. & Pohlhaus, G. haz. *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* içinde. Londra: Routledge: 115–124.

Cowan, R. S. (1998). The ‘Industrial Revolution’ in the Home: Household Technology and Social Change in the Twentieth Century. Hopkins, P. haz. *Sex/Machine: Readings in Culture, Gender and Technology* içinde. Indianapolis, IN: Indiana University Press: 128-142.

Diken, B. (2018) *Strangers, Ambivalence and Social Theory*. Londra: Routledge.

Dhont, M. (2010) History of Oral Contraception. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 15(2): 12-18.

Dohrn-van Rossum, G. (1996) *History of the Hour: Clocks and Modern Temporal Orders*. Chicago: University of Chicago Press.

Dragoman, M. V. (2014) The Combined Oral Contraceptive Pill-Recent Developments, Risks and Benefits. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 28(6): 825-834.

Drake, P. (2015) Marxism and the Nonhuman Turn: Animating Nonhumans, Exploitation, and Politics with ANT and Animal Atudies. *Rethinking Marxism*, 27(1): 107-122.

Everett, B.G., Sanders, J.N., Myers, K., Geist, C. ve Turok, D. K. (2018) One In Three: Challenging Heteronormative Assumptions Family Planning Health Centers. *Contraception* içinde, 98(4): 270-274.

Foucault, M. (1982) The subject and power. *Critical inquiry*, 8(4): 777-795.

Foucault, M. (1984) *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1999) *Discipline and Punish*. New York: Pantheon.

Foucault, M. (2007) *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège De France, 1977-1978*. New York: Picador.

Gad, C. ve Bruun Jensen, C. (2010) On the consequences of post-ANT. *Science, Technology, & Human Values*, 35(1): 55-80.



Goldin, C. & Katz, L.F. (2002) The Power of the Pill: Oral Contraceptives and Women's Career and Marriage Decisions. *Journal of Political Economy*, 110(4): 730-770.

Grose, D.F. (2017). The Hellenistic, Roman and Medieval Glass from Cosa. Ann Arbor (MI): University of Michigan Press.

Habermas, J. (1970). Technology and science as "Ideology". J. Habermas. haz. *Toward a Rational Society* içinde. Boston, MA: Beacon Press: 56-87.

Habermas, J. (2001) *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev. M. Tüzel. İstanbul: Kabalcı Yayınları

Haraway, D. (2006) *Siborg Manifestosu*. Çev. O. Akinhay. İstanbul: Agora

Haraway, D. (2013) Situated Knowledges: The Science Question In Feminism and The Privilege of Partial Perspective. *Women, Science, and Technology*. Londra: Routledge: 455-472.

Harvey, P & Knox, H. (2014) Objects and Materials: An Introduction', P. Harvey, E. C. Casella G. Evans, vd. haz. *Objects & Materials* içinde, Londra: Routledge:1-17.

Harootunian, H. (2010) 'Modernity'and the Claims of Untimeliness. *Postcolonial Studies*, 13(4): 367-382.

Heilbroner, R. L. (1967) Do Machines Make History?. *Technology and Culture*, 8(3): 335-345.

Koskela, H. (2000) 'The Gaze Without Eyes': Video-Surveillance and The Changing Nature of Urban Space. *Progress in Human Geography*, 24(2): 243-265.

Ignatiadou, D., Dotsika, E. Kouras, A. ve Maniatis, Y. (2005) Nitrum Chalestricum: the Natron of Macedonia. *Annales du 16e Congres de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre* (16): 64-67.

Johnson, E. (2020) Why Does ANT Need Haraway for Thinking about Gendered Bodies?, *The Routledge Companion to Actor-Network Theory*, Routledge, Londra: 121-132.

LaFratta, Isabella. (2023) *Exploring LGBT experiences with family planning and reproductive health*. bsu honors program theses and projects, item 646, içinde. Available at: https://vc.bridgew.edu/honors_proj/646. (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2024).



Lagesen, V.A. (2012) Reassembling Gender: Actor-Network Theory (ANT) and the Making of the Technology in Gender. *Social Studies of Science*, 42(3): 442-448.

Laszlo E (2008) *Quantum Shift in the Global Brain: How the New Scientific Reality can Change Us and Our World*. Rochester, VT.:Inner Traditions.

Laszlo, C. (2008) *Sustainable Value: How the World's Leading Companies are Doing Well by Doing Good*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Latour B. (1993) *We Have Never Been Modern*. Çev. C. Porter. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press

Latour, B. (1996) On Actor-Network Theory: A Few Clarifications. *Soziale welt*: 369-381.

Latour, B. (1998) To Modernize or to Ecologize? That's the Question, Castree, N. & Braun, W.B. haz. *Remaking Reality: Nature at the Millennium* içinde, Londra: Routledge: 249-273

Latour, B. (1999) On Recalling ANT. *The sociological review*, 47(1): 15-25.

Latour, B. (2007) *Reassembling The Social: An Introduction To Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Lemke, T. (2015) New Materialisms: Foucault and the 'Government of Things'. *Theory, Culture & Society*, 32(4): 3-25.

Law, J. (1999) After ANT: Complexity, Naming and Topology. *The Sociological Review*, 47(1): 1-14.

Law, J. (2009) Actor-Network Theory and Material Semiotics.: Turner, B. haz. *The New Blackwell Companion to Social Theory* içinde. Oxford: Blackwell Publishing: 141-58.

Layard, A. H. (1882) *Nineveh and Babylon: A Narrative of a Second Expedition to Assyria during the Years 1849, 1850, and 1851*, London: John Murray.

Malešević, S. (2010) How Pacifist were the Founding Fathers?: War and Violence in Classical Sociology. *European Journal of Social Theory*, 13(2): 193-212.

Marx, K. (1873) *Capital: A Critical Analysis of Capitalist Production*. Berlin: Humboldt.



Marx, K. (1859) Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy. *The Marx-Engels Reader*, (2):3-6.

Marx K. (1920) *The Poverty of Philosophy*. Chicago: Charles H. Kerr

Marx, K. (2016) *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. Londra: Routledge.

Marx, K. (1976) *Capital: Critique of Political Economy, Volume 1. I*. Princeton: Princeton University Press:1-284.

Meillassoux, Q. (2008) *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*. New York: Continuum.

Michael, M. (2000) *Reconnecting Culture, Technology and Nature. From Society to Heterogeneity*. New York: Routledge.

Mouzakitis, A. (2017) Modernity and the Idea of Progress. *Frontiers in Sociology*, 2:3.

Oppenheim (1970) *Glass-making in Ancient Mesopotamia Corontoning Museum of Glass*. Londra: Associated University Presses

Pompa, L. (2013) One Brick at a Time: The Power and Possibility of Dialogue Across The Prison Wall. *The Prison Journal*, 93(2): 127-134.

Porcheron, M. (2019) *Understanding Conversation around Technology Use in Casual-Social Settings*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Nottingham Üniversitesi.

Preciado, P. B. (2013) *Testo Junkie: Sex, Drugs, and Biopolitics in the Pharmacopornographic Era*, Çev. B. Benderson. New York: The Feminist Press

Ritzer, G. (2012) *Modern Sosyoloji Kuramları*. Çev. H. Hülür. Ankara: De Ki.

Shaw, W. H. (1979) "The Handmill Gives You the Feudal Lord": Marx's Technological Determinism. *History and Theory*, 18(2): 155-176.

Shortland, A. J. (2007) Who were the glassmakers? Status, Theory and Method In Mid-Second Millennium Glass Production. *Oxford Journal of Archaeology*, 26(3): 261-274.

Saussure, F. D. (2006) *Writings in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.

Taştemür, E. (2017) Arkeolojik Veriler Işığında Camin Tarihsel Süreci. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13): 67-91.



Thompson, E. P. (2017) Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism. *Class: The Anthology*: 27-40.

Thompson, E.P. & Hardy, T. (2001) Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism. *Organizational Studies: Critical Perspectives on Business and Management, 1*: 743.

Tyrer, L. (1999) Introduction of the Pill and its Impact. *Contraception*, 59(1): 11-16.

Watkins, E.S. (1998) *On the Pill: A Social History of Oral Contraceptives, 1950-1970*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Williams, R. (1983) *Keywords a Vocabulary of Culture and Society*. New York: Oxford University Press.

Winner, L. (1978) *Autonomous Technology: Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought*. Massachussets: MIT Press.

Wray, S. ve Deery, R. (2008) The Medicalization of Body Size and Women's Healthcare. *Health Care For Women International*, 29(3): 227-243.